

Eski Oğuz Lehçesinde Alfabe Kaynaklı Fonolojik Bir Sorun: Ünsüzlerin Yazımı

A Phonological Problem Related to the Alphabet of the Old Oghuz Dialect: The Inscription of Consonants

Ali AKAR¹

ÖZ

Yazı dilleri fonetik alfabenin gelişmesiyle kurulmaya başlamıştır. Çeşitli dillere uyarlanan fonetik alfabe, uygulandığı dillerin seslerini göstermekte yetersiz kalmış ve konuyla ilgili yazı-fonoloji sorunları o çağlardan günümüze dek tartışılmıştır. Türk dilinin tarihi alfabeleri ve bu alfabelerle yazılmış metinlerde de yazım sorunları görülmüştür. Bu alfabelerden ilki olan Köktürk alfabesinde Türkçenin fonetik sistemi belli oranda gösterilmiştir. 8. yüzyılda Maniheist-Budist uygarlık çevresine dâhil olan Uygurlar, Soğd esaslı yazıyı kabul etmişlerdir. Bu alfabe Türkçenin seslerini göstermede yetersiz kalmıştır. 9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap alfabesiyle yazılmaya başlayan Karahanlı lehçesi metinleri Uygur yazım sistemine adapte edilmiştir. Bu yazım sorunları, Anadolu'da Oğuzcanın kurulup gelişmeye başladığı 13-15. yüzyıllar arasında önemli bir mesele olarak karşımıza çıkar. Bu yazı dili ilk dönemlerde Hazar ötesindeki Türk yazı geleneklerinden beslenmiştir. Bu dönem metinlerinde /ç/, /p/, /t/ ve /r̄/ ünsüzlerinin yazımında ikili yazımlara rastlanmaktadır. Yazım farklılıklarının temel sebebi alfabe kaynaklıdır. Dilde sabit olan fonemlerin aynı metinlerde farklı harflerle gösterilmesi, burada fonetikten çok yazımı ilgilendiren bir sorundur. Bu sorun, harflerin sesleri karşılamaıyla ilgilidir. Alfabe ve yazım dilin fonetiğiyle ilgili değildir. Bu yüzden Eski Oğuz lehçesiyle yazılmış bu metinlerin sesletiminde (telaffuz) Oğuz yazı dilleri ve ağızlarındaki Oğuzca şekiller esas alınmalıdır.

Anahtar kelimeler: Alfabe, Arap Alfabesi, Eski Oğuz Lehçesi, Yazı/dil ilişkileri, Türkçe metinlerde alfabe sorunları

ABSTRACT

Written languages began to form with the evolution of phonetic alphabets. Phonetic systems were adapted to varied languages but the sounds uttered in a language were insufficiently demonstrated in scripts. The problems pertaining to written-phonology have consequently been discussed since ancient times. Similar difficulties were also observed in the Turkish alphabet and historical texts. The Turkish phonetic system is symbolized to a certain extent in the Köktürk alphabet. The Uighurs constitute an ethnic group included in the Manichaeen-Buddhist civilization circle. This indigenous culture adopted the Sogdian based writing system in the 8th century. However, the Aramaic-inspired alphabet could not adequately encompass Turkish sounds. Karakhanid dialect texts began to be inscribed using the Arabic alphabet in the second half of the 9th century.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ali Akar (Prof. Dr.),
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muğla,
Türkiye
E-posta: aliakar2023@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2950-6940

Başvuru/Submitted: 06.03.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
09.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
25.04.2021

Kabul/Accepted: 07.05.2021

Online Yayın/Published Online: 07.06.2021

Atıf/Citation: Akar, Ali. "Eski Oğuz Lehçesinde Alfabe Kaynaklı Fonolojik Bir Sorun: Ünsüzlerin Yazımı." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 31, 1 (2021): 1-14.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.934455>

This script has been adapted to the Uighur spelling system. The spelling problems that appeared became an important issue between the 13th and 15th centuries, when Oghuz Turkish started to develop in Anatolia. This written language was first nourished by Turkish writing traditions beyond the Caspian. Binary spellings are encountered in the writing of consonants /ç/, /p/, /t/ and /ñ/ in the texts of this period. The spelling differences stem primarily from the alphabet. A problem obviously concerning the inscription rather than phonetics may be discerned if the phonemes established in a language are displayed in the same text using discrete letters. Such difficulties occur when letters do not match sounds. Alphabets and spellings are unrelated to the phonetics of a language. Therefore, the features of the Oghuz language and dialects should ground the pronunciation of texts written in Old Oghuz dialect.

Keywords: Alphabet, Arabic alphabet, Old Oghuz dialect, Writing/language relations, Alphabet problems in Turkish texts

EXTENDED ABSTRACT

Written languages began to form with the evolution of phonetic alphabets. Phonetic systems were adapted to varied languages but the sounds uttered in a language were insufficiently demonstrated in scripts. The problems pertaining to written-phonology have consequently been discussed since ancient times.

The spelling problems that appeared became an important issue between the 13th and 15th centuries, when Oghuz Turkish started to develop in Anatolia. This written language was first nourished by Turkish writing traditions beyond the Caspian. Binary spellings are encountered in the writing of consonants /ç/, /p/, /t/, and /ñ/ in the texts of this period.

The spelling difficulties of Old Oghuz Turkish may be divided into two categories: a) the problems of inscribing vowels and consonants and noting vowel points in Turkish using the Arabic alphabet, and b) the complications of the initial inscription of Oghuz words in the Arabic alphabet.

The first category of the complexities of adapting the Arabic alphabet to Turkish concerns the structure of the alphabet. Since the letter set of this alphabet was created for Arabic, it cannot be expected to fully reflect Turkish phonology. Three separate /z/ sounds (*ze, zel, dat*), three separate /h/ sounds (*ha, hu, he*), three separate /s/ sounds (*sin, sad, interdental s*), the sound of the *ayın* and their signs are noted as independent letters in this alphabet. Most of these sounds do not exist in Turkish and the letters *zel, dat, hu, he, interdental se, sad, and ayın* were used only in the inscription of words of Arabic-origin.

The second category of inconvenience relates to the indecision regarding the spelling of Turkish-origin words. Multiple spelling was used in texts to display the sounds /d/, /s/, /ç/, /p/, and /ñ/. This circumstance is accepted as a characteristic features of Old Oghuz Turkish and is amply recognized in the history of language and writing. Such a situation primarily occurred when the Oghuz words were first inscribed.

The most notable of such variations concerns the inscription of the first sound /d-/. The initial characteristic voices the dental consonant /d-/ sound of the Oghuz dialects and is written using two separate letters in Turkish texts inscribed in the Arabic alphabet. Some words that known originally as encompassing the Oghuz /d-/ may be noted in the same text to use both *ti* and *dal*.

The second instance of consonant-related spelling instability involves the /s/ sounds written using *sin* and *sad*. The same word is inscribed using both *sin* and *sad*. These words are written only with *sin* in Turkish texts inscribed using Khorezm; the letter *sad* is not used. In Oghuz Turkish, *sad* is used with the back vowels and *sin* is employed with the front vowels.

Another spelling variation affects words including /ç/ indicated by ç/c sounds. The letter /ç/ does not appear in the Uighur and Arabic alphabet. It is shown through *çim* and *cim* in texts written in the Arabic alphabet. As the alphabet evolved, *çim* also came to be included in Arabic alphabet utilized to write Turkish texts. The sound at the beginning of the word were written using both *çim* and *cim* in Oghuz texts written in Anatolia.

A sound not found in the Arabic alphabet is denoted by a letter devised by placing three dots under the letter *be* to spell /p/ in Persian and Turkish words. The Uyghur orthographic spelling instabilities in texts of this period may be observed in the writing of the /ñ/ sound. Written as a primary Turkish consonant since the Köktürk texts, this sound is inscribed in Uyghur Turkish using *k + n*. This tradition continued with the Arabic alphabet, using which this sound was tradition is felt intensely In Karakhanid and Khorezm Turkish texts, in which the /p/ sounds in Turkish words are indicated with *be*. In Old Oghuz Turkish texts, the sounds relating to /p/ are displayed both through *be* and *pe* because of the influence of the Khorezm tradition.

Another inscribed through a combination of *kef + nun*. The Khorezm tradition persisted in the writing of this sound in the first period texts of Anatolia. Subsequently, this sound was noted by placing three dots on the *kef*.

The spelling differences stem primarily from the alphabet. A problem obviously concerning the inscription rather than phonetics may be discerned if the phonemes established in a language are displayed in the same text using discrete letters. Such difficulties occur when letters do not match sounds. Alphabets and spellings are unrelated to the phonetics of a language. Therefore, the features of the Oghuz language and dialects should ground the pronunciation of texts written in Old Oghuz dialect. For example, the pronunciation of a word written in the binary forms of *tağ* and *dağ* should be standardized using the single form of [dağ] as in contemporary Oghuz Turkish.

Giriş

Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş dönemlerindeki ses, yazı ve alfabe ilişkileri dil tarihinin önemli konularından biri olagelmıştır. Ön Asya ve Akdeniz bölgesi uygarlıklarının ilk alfabetesi kabul edilen hiyeroglif yazıda, nesne ve hareketler, onların resimleriyle karşılanıyordu. Fenikeliler (MÖ 10-7. yy) bu yazıyı fonetik alfabeyle dönüştürdüler. Bu yeni alfabede, insan dilindeki sesler “harf” denilen simgelerle temsil ediliyor ve dilin, bütün ses ve anlam bütünlüğü bunlar aracılığıyla yazıya aktarılabilirdi. Bu işlevselliğinden dolayı fonetik alfabe uygarlık tarihindeki birkaç büyük icattan biri olmuştur. İlk olarak Akdeniz bölgesindeki başka dillerin yazımında kullanıldı. Fakat fonetik alfabedeki ses simgeleri (harf) her dilin fonetik sistemini karşılayacak sayıda ve nitelikte değildi. Çünkü dillerde fonetik nitelikleri (çıkış ve oluşum noktaları) farklı çok sayıda ses bulunmaktaydı. Uygulandığı hiçbir dilin seslerini tam olarak karşılayamayan bu alfabeyle her dilde yeni simgeler eklemek zorunda kalınmıştı. Böylelikle bu alfabe uygulandığı dillerde değiştirilmiş ve ortaya birbirinden farklı fonetik yazı sistemleri çıkmıştır.

Türklerin yazı tarihinde hiyeroglif yazının kullanıldığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Fakat Altay dağlarının çevresinde (Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan) tarih öncesi çağlardan kalan birtakım petrogliflerin daha sonra boyları temsil eden damgalar hâline geldiği ve bunların da fonetize edilerek Türk yazısının oluşturulduğuna dair birtakım görüşler vardır. Türklerin kullandıkları ilk yazı sistemi olan Köktürk alfabesindeki birkaç simge hiyeroglif sistemi çağırırsa da bu alfabe gelişmiş bir fonetik alfabedir.¹

Türkler, 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar üç asırda üç büyük kültür çevresinde bulunmuşlar ve üç farklı alfabe kullanmışlardır. Uygarlık tarihi için çok kısa sayılabilecek bu sürede yaşanan bu hızlı kültür değişimleri, Türk yazı dilinde yazım kuralları ve alfabe gelenekleri oluşmasını olumsuz yönde etkilemiştir.

Köktürk yazı sistemi Türk dili için oluşturulmuş bir alfabedir. Bu alfabedeki ünlüler ve ünsüzler dilin fonolojisine uygun biçimde tasarlanmıştır. Özellikle ünsüzlerin, bağlı buldukları ünlülerin oluşum noktalarına göre arklı ve önlü olarak gruplara ayrılması alfabe tarihi bakımından ileri bir aşamadır.² Bu avantajlarına rağmen Köktürk alfabesinin de Türkçenin ses düzenini tam olarak karşıladığı söylenemez. Çünkü dildeki sekiz ünlü dört işaretle yazılmakta, kimi harfler çift sesi karşılamakta, harflerin sayısı ve şekli yazıtlara göre farklılıklar göstermekteydi. Buna rağmen, söz konusu alfabe, daha sonra Türklerin kullanacakları Soğd ve Sami esaslı ardıllarına göre fonetik olarak gelişmiş bir yazı düzeneğiydi.

Soğd alfabesinden geliştirilen ve işaret sayısı epeyce sınırlı olan Uygur alfabesi, kâğıda yazılan işlek bir yazı olmasına rağmen Türkçenin seslerini yansıtmaktan çok uzaktı. Bu alfabede ünlüleri karşılayan tek işaret vardı. Türkçenin sekiz ana ünlüsü, bu işaretin değişik ünsüzlerle oluşturulan kombinasyonlarıyla ancak gösterilebiliyordu. Alfabenin ünsüz sistemi

1 Ali Akar, *Türk Dili Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013), 96.

2 Sir Gerard Clauson, *Türkçe-Moğolca Çalışmaları*, çev. Fatma Kömürçü (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 155.

de Türkçe sesleri karşılamakta yetersizdi: *b/p/v*, *c/ç*, *k/ğ/h* sesleri için aynı harfler kullanılıyor, Köktürkçe alfabesinde tek simgeyle karşılanan *damak n*'si /n/ ve /k/ işaretlerinin birleştirilmesiyle yazılıyordu.

Uygurların kullandıkları bir başka yazı sistemi olan Brahmi alfabesinde ünlüler için bağımsız simgeler kullanılmıştır. Fakat bu alfabeyle yazılmış Türkçe metin sayısı fazla olmadığından yazı tarihimizde fazla rolü olmamıştır.

Türkler İslamiyet'i kabul edince Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Bu alfabe de Uygur alfabesi gibi Türkçenin seslerini tam olarak karşılamış sayılmaz. Arap alfabesindeki ünlüleri karşılayan işaretlerin yetersizliği, alfabe setinde Arap dilinin fonolojisine özgü çeşitli ünsüzlerin bulunması, *ç*, *p*, *ñ* seslerini karşılayan harflerin bulunmaması bu alfabenin başlıca zayıf tarafları olmuştur.

1. Anadolu'da Oğuzca İlk Metinlerin Yazımı

13. yüzyılda Anadolu'da yeni kurulmaya başlayan Oğuz lehçesine dayalı yazı dili Arap alfabesiyle yazılmıştır. Bu dönemde yazıya geçirilen metinlerdeki dil sorunlarının başında alfabeyle ilgili olanlar yer alır. Köktürk ve Uygur yazım geleneklerine bağlı Orta Asya lehçeleri (Karahanlı, Harezm, Çağatay...) Arap alfabesini Uygur yazı sistemine uyarlayarak yeni bir yazım geleneği oluşturmuşlardır.³ Fakat yazıya yeni uyarlanan Oğuz lehçesinin böyle bir geleneği yoktu. Bu yüzden 13-15. yüzyıllar arasında bu alfabeyle yazılmış metinlerdeki fonolojik sorunları alfabe ile birlikte değerlendirmek gerekir.

Arap alfabesinin Anadolu'da Oğuz lehçesine uyarlanması uzun bir zamana yayılmıştır. 13. yüzyıldan başlayıp 15. yüzyıla kadar devam eden bu süreçte yazı ve fonoloji ilişkileri karışık görünmektedir.⁴ 13. yüzyılda Anadolu'da kaleme alınan metinlerde ilk dikkati çeken özellik, Türkçe kökenli kelimelerin çoklu yazım şekilleridir. Bu metinlerde bir kelimenin aynı eserde hatta aynı sayfada farklı şekillerde yazıldığı görülür. Bunun temel nedeni, dilin yazıya ilk defa uyarlanıyor olmasıdır. Türkçe kelimeler için bir yazım kuralı ve geleneği henüz oluşmadığı için yazarlar (müellif) ve yazıcılar (müstensif) alfabedeki değişik harfleri kullanmakta kendilerini “özgür” hissetmişler ve -âdeta- istedikleri gibi yazmışlardır.

3 Ali Akar, *Oğuzların Dili, Eski Anadolu Türkçesine Giriş* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 93.

4 Bu dönemler içinde eserlerde Oğuzca yanında Kıpçak ve Karluk lehçelerini yansıtan dil özellikleri bulunmaktadır. Türkoloji literatüründe “Karışık Lehçeli Eserler” adı verilen tartışmanın bir bölümü de alfabe kaynaklıdır. Bu durumun sebebi hakkında araştırma yapanların farklı görüşleri vardır. R. Rahmeti Arat, *Oğuzların Hazar ötesindeki yurtlarında diğer Türk boylarıyla bir arada yaşadıkları için bunun dile de yansımalarını savunurken* Bk. Reşit Rahmeti Arat. “Anadolu Yazı Dilinin Tarihî İnkişafına Dair”, *Makaleler* I içinde, Haz. Osman F. Sertkaya, (Ankara: TKAE Yay., 1987), 312. Şinasi Tekin bu lehçenin ilk defa Anadolu'da yazılı hâle geldiğini savunur. Bk. Şinasi Tekin. “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘olga-bolga’ Sorunu”, *TDAY - Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1973-1974*, (1974), 59.

Bu dönem metinlerindeki yazım (imlâ) çeşitliliğinin bir diğer sebebi ise yazım gelenekleriyle ilgilidir. Anadolu'daki Oğuzca metinlerin yazar ve yazıcıları, Maveraünnehir'den Anadolu'ya taşınan Uygur yazım geleneği ile Arap harfli yeni yazım şekillerini bir arada kullanmışlardır.⁵

1.1. Oğuz Lehçesi Metinlerinde Ünsüzlerin Yazım Esasları

Oğuz lehçesi metinlerdeki ünsüzlerin yazımı ile ilgili sorunların kökleri Karahanlılar çağındaki yazım geleneklerine kadar uzanır. 10. yüzyılda İslam'ı kabul eden Karahanlılar bu alfabeyle ilk metinlerini oluştururken büyük ölçüde Uygur yazım geleneklerini esas aldılar. Buna göre /ç/, /p/, /ñ/ ünsüzlerinin yazımında Arap alfabesindeki *be* (ب), *cim* (ج) ve *nun+kef* (ك) harflerini birleştirerek kullandılar. Ayrıca Arap alfabesindeki *ti* (ت) harfini, art ve ön sıradan ünlü taşıyan kelimelerdeki ilk ses *t* ve *d* ünsüzlerini karşılamak için kullandılar.⁶ Bu yazım yöntemi, 14. yüzyıla kadar Orta Asya Türk yazı dillerinde etkisini sürdürmüştür.⁷

Oğuzların Harezmi'de yazılı bir edebiyatları olduğuna dair elimize bir belge yahut metin ulaşmış değildir. Bu yüzden söz konusu lehçenin yazılı ilk metinleri olarak Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren oluşturulan eserleri kabul ediyoruz. İşte bu yüzyıldan itibaren Anadolu'da yazılmaya başlanan Oğuz lehçesi eserlerinde ünsüzlerin yazımındaki söz konusu kararsızlıklar, hem Orta Asya'daki Uygur yazım geleneğiyle hem de Arap alfabesinin bu lehçeye yeni uyarlanıyor olmasıyla ilgilidir.

1.1.1. Söz başında /t-, /d-/

Arap alfabesinde, nitelikleri birbirine yakın olan /t/ ve /d/ seslerini karşılayan *ti* (ط) ve *dal* (د) harfleri Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde kalın sıradan ünlü taşıyan kelimelerde herhangi bir kurala bağlı kalmadan kullanılmıştır (Tablo I).

Tablo I

طئلو <i>tatlu</i> (Marz. 37b-11)	دئلو <i>datlu</i> (Marz. 19b-10)
دردی <i>durdi</i> (Marz. 28a-1)	طرب <i>turub</i> (Marz. 33b-8)
طاش <i>taş</i> (KTMS/121b)	داش <i>daş</i> (Beh. 167, KTMS/190a)
طوغمق <i>toĝmak</i> (KTMS/133b)	دوغمق <i>doĝmak</i> (KTMS/372a)
طوتمق <i>tutmak</i> (G/47b/7)	دتمق <i>dutmak</i> (G/28a/1)

Bunların yanında ince sıradan ünlü taşıyan birkaç kelime de söz başında bu ikili yazım şekillerine rastlanır: تکه *teke* (Marz. 29b-5), دهکه *deke* (Marz. 29b-2)... Bunun sonucu olarak Oğuz lehçelerinde tonlu olarak telaffuz edilen söz başı tonlu damaksı /d-/ler hem *ti* (ط) hem

5 Fakat bu konuda önemli bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu da itiraf edelim; eserlerin nüsha farklılıkları ve yazarların kişisel tercihleri, konuyla ilgili olarak kesin hükümler vermemizi engellemektedir. Yazar nüshasının elde bulunmadığı durumlarda –ki bu çağda yazılmış metinlerin birçoğu için geçerlidir- yazım farklılıklarının, dönemin özelliği olarak değerlendirilmesi yanlış sonuçlar doğurabilir. Bu yüzden, yazıdaki varyantların tespiti için öncelikle yazar nüshasına ulaşmak gerekir. Bu mümkün değilse en eski nüsha esas alınmalıdır.

6 Mecdut Mansuroğlu, *Das Altosmanische*, PhTF I, ed. Jean Deny (Wiesbaden: Steiner, 1959), 162.

7 Şeyma Çelik, *Nehcü'l-Ferâdis'te Yazım (İmlâ) Çeşitliliği* (Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2017), 21.

de *dal* (د) ile yazılmaktadır.⁸ Bu kelimelerin iki ayrı harfle yazılması telaffuzlarının harflere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yeterli değildir. Fakat bu tip yazımların yalnızca alfabeyi ilgilendiren bir konu olduğunu fonetikle ilgili olmadığı akla yatkın görünür. Bu eserlerde aynı sözcüğün birbirini takip eden satırlarda *ti* ve *dal* ile yazılması, bunun telaffuzla ilgili olmadığını daha çok yazımı ilgilendiren bir konu olduğunu düşündürmektedir.

1.1.2. Söz başında /s-/ , /ş-/

Bilindiği gibi Uygur alfabesinde art ve ön sıradan ünlü taşıyan kelimelerdeki /s/ler tek harfle karşılanıyordu. Arap harfli Orta Türkçe, Harezmi/Altınordu eserlerinde Uygur yazım geleneğinin etkisiyle Türkçe kelimelerdeki bütün /s/ sesleri *sin* (س) harfi ile yazılmıştır. Bu gelenek etkisiyle yazılan Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde ön ve art sıralı ünlü taşıyan birçok kelime *sin* (س) kullanılmıştır (Tablo II).

Tablo II

سقين <i>sakin</i> (Marz. 18b-4)	سچر <i>saçar</i> (YZ/4-53)
سكايو <i>saklayu</i> (Marz. 38a-5)	ساغشلايا <i>sagışlaya</i> (YZ/1-7)
سیدم <i>sıdum</i> (Marz. 20b-5)	سوغان <i>sogan</i> (G/76a/3)
سچكز <i>suçkuñuz</i> (YZ/1-7)	سوین <i>suysin</i> (Marz. 13a-2)

Öte yandan art sıradan ünlü taşıyan bazı kelimelerde Arap-Fars yazım kurallarına göre Bunların yanında aynı dönemde yazılmış eserlerde art sıradan ünlü taşıyan kelimelerde *sad* ile yazılmış örnekler de görülmeye başlanmıştır (Tablo III).

Tablo III

اصنى <i>aşşı</i> (Marz. 23b-10)	صمىز <i>şımaz</i> (Marz. 26a-5)
صربدر <i>şarbdur</i> (KTMŞ/67-a)	صالدى <i>şaldı</i> (G/4b-11)
صكرا <i>şoñra</i> (G/7a-8)	صتار <i>şatar</i> (G/88a-9)

1.1.3. Söz başında ve söz içinde /c/, /ç/

Köktürk ve Uygur alfabelerinde /c/ sesini karşılayan bir işaret yoktu. Bu ses her iki alfabede de /ç/ harfi ile gösterilmiştir. Arap alfabesinde ise /ç/ harfi yer almıyordu. Karahanlı çağı metinlerinden itibaren bu sesin işaretlenişinde de hem *cim* (ج) hem *çe* (چ) harflerinin kullanıldığı görülmektedir. İlk dönem metinlerinde her iki harfi karşılamak için daha çok *cim* (ج) kullanılırken (Tablo IV) bu alfabenin geliştirilmesi sonucu *çim* (چ) harfi de yaygınlaşmaya

8 Bu konuda dönemin önemli metinlerinden olan *Danişmendnâme*'de 108 yerde geçen *taş* kelimesi *ti* ile yazılmıştır. Yine aynı metinde *tut-* fiili 157 yerde *ti* ile 3 yerde ise *dal* ile yazılmıştır. Bunlar içinde *dahı* kelimesi *dal* ile yazımı kalıplaşmış görülmektedir. Bu kelime, *Danişmendnâme*'de 626 yerde, *Dede Korkut Oğuznâmeleri*'nde ise 145 yerde *dal* ile yazılmıştır.

başlamıştır (Tablo V). Oğuz lehçesi Oğuz lehçesi metinlerinin bir bölümünde Arap yazım sistemi doğrultusunda Türkçe kelime ve eklerdeki /ç/ sesi *cim* (ج) harfiyle karşılanmıştır.⁹

Tablo IV

جیقماق <i>cıkmağ</i> (Beh. 145a/18)	جورنوب <i>cevrinüp</i> (G/86a/8),
اجندا <i>içinde</i> (Beh. 145a/14)	اچیم <i>içim</i> “(bir) içimlik” (Beh. 145a/18)
کیکی <i>kiciyi</i> (Süh. 432)	گجدی <i>gecdi</i> (Süh. 439)
سجدی <i>secdi</i> (G/13a/5)	سجی <i>sacı</i> (G/13b/1)
اوجدن اوچا <i>ucdan uca</i> (G/18b/7)	اوچماق <i>ucmağ</i> (G/84b/5)
اوج <i>üç</i> “üç” (KTMS/42a)	اوچ <i>uc</i> (KTMS/42)
گوجدیر <i>gücdür</i> (KTMS/42a)	گوجدی <i>göcdi</i> KTMS 15a-10
قوجار <i>kuçar</i> (ET <i>kuç</i> - “kucaklamak”) (YZ/4-53)	جلاب <i>calab</i> (G/16a/11, 22b/1; KTMS/66a)

Tablo V

اچماغه <i>açmağa</i> (Süh. 396)	اچوپ <i>açup</i> (Süh. 406)
صاچو <i>şaçu</i> (Süh. 437)	اچنده <i>içinde</i> (KTMS/45a)
چاغرب <i>çağırup</i> (KTMS/13)	کچوبین <i>geçüben</i> , (KTMS/21)
اچوک <i>açuk</i> (KTMS/72)	سچوک <i>şucuñuz</i> (YZ/1-7)
اچره <i>içre</i> (YZ/2-16)	کچان <i>geçen</i> (YZ/3-39)
قاچان <i>kaçan</i> (YZ/4-50)	صاچار <i>şaçar</i> (YZ/4-53)
چاغرو <i>çağıru</i> (YZ/5-65)	چالب <i>çalab</i> (G/83a/11)

Bu ikili kullanım örneklerine başka 14. yüzyıl metinlerinde de rastlanmaktadır. *çeri/ceri, ağaç/ağaç, çok/çok*.¹⁰

1.1.4. Söz başında ve söz içinde /b/, /p/

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde /b/, /p/ harflerinin yazımında da istikrarsızlık vardır. Türk dilinin fonolojik sisteminde bu sesler ayrı, bağımsız birer fonem olduğu için ilk yazı sistemimiz olan Köktürk alfabesinde bu sesleri karşılayan bağımsız işaretler vardı. Uygur alfabesinde /b/ harfi her iki sesi karşılamak için de kullanılmıştır. Türklerin Arap alfabesini kullandıkları Karahanlı ve Harezmi metinlerinde de bu sesler büyük ölçüde Uygur geleneğine bağlı olarak b işaretiyle karşılanmıştır¹¹. Arap alfabesinde bulunmayan /p/ için Farslar /b/ altına üç nokta koyarak پ/p/’yi geliştirmişlerdir. Eski Oğuz lehçesinin ilk dönem metinlerinde Uygur geleneği etkisiyle karışık olarak /b/ olarak kullanılmıştır (Tablo VI). Daha sonraki yüzyıllarda yazı dilinin gelişmesiyle bu konudaki kararsızlık giderilmiş /b/ ve /p/ harfleri karşıladıkları sesleri göstermede kullanılmışlardır (Tablo VII).

9 Bu konuda Türkiye’deki çeşitli bilimsel yayınlarda iki farklı tutum söz konusudur. Türk dilindeki fonetik gelişme seyirindeki ses benzeşmeleri dikkate alınarak yapılan alfabe aktarımlarında ç tercih edilirken, yazımın esas alındığı aktarımlarda ise /c/’li biçimlerin tercih edildiği de görülmektedir. Dil konularının her iki şekli birden kullanmayacağına göre bu durumu, yalnızca yazıda bir imlâ kalıplaşması olarak görmek ve söz konusu sesleri /ç/ ile aktarmak gerekir.

10 Kerime Üstünova, *Kutbe’l-din İzniki Mukaddime* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 2003), 53.

11 *Nehcü’l-Ferâdis*’teki şu örneklerde p sesi b harfi ile karşılanmıştır: قپوغ *qapug* 361/12, کپوزوک *köprüg* 407/9, اؤپتوم *öptüm* 272/16, تپشوردی *tapşurdi* 16/4, باشلاب *başlap* 33/5, کوب *köp* 408/7

Tablo VI

بريكيدر <i>birikibdür</i> (G/18b/10)	كلوب <i>gelüb</i> 20b/11
اولوب <i>olub</i> (G/83a/2)	گيدوب <i>gidüb</i> (KTMS 12a-10)
الوب <i>alub</i> (Süh. 32/3)	

Tablo VII

قايدى <i>qapdı</i> (Süh. 400)	اوپوبنين <i>öpübenin</i> (Süh. 440)
قوپماق <i>qopmak</i> (G/16b/2)	طوپتولو <i>toptolu</i> (G/17a/1)
دوپدز <i>düpdüz</i> (G/17b/4)	الوب <i>alup</i> 81b7)
چورنوپ <i>çevriniüp</i> (G/86a/8)	قاپوسى <i>qapusı</i> (KTMS 26)
داپا <i>dapa</i> (YZ/4-45)	كوريه <i>körpe</i> (YZ/4-47)
طاپويا <i>tapuya</i> (YZ/2-28)	اوپر <i>öper</i> (YZ/4-53)
قاپا <i>qapa</i> (YZ/4-50)	دكليوپ <i>dinleyüp</i> (G/89b/8)

1.1.5. /ñ/ sesinin yazımı

Bilindiği gibi Köktürk yazısında damak n'si için müstakil bir işaret (𐰽) bulunmaktaydı. Uygur alfabesinde /n/ ile /g/ nin birleştirilmesiyle $n+g = ng$ şeklinde gösterilen bu ses, Arap harfli Karahanlı metinlerinde, Uygur geleneğine uygun olarak *nun* ve *kef* in (کن) birleştirilmesiyle yazılmıştır. Harezmi/Altınordu ve Çağatay metinlerinde bu yazım şekli devam ettirilmiştir. Eski Oğuz Türkçesinin ilk dönem metinlerinde de Türkistan lehçelerindeki bu yazım şekli tercih edilmiştir (Tablo VIII).

Tablo VIII

تنگرى <i>tangrı</i> (YZ/1-1)	تنگرى تعاله <i>tangrı te'ala</i> (Marz. 20b-8, Süh. 398)
صنگرا <i>songra</i> (YZ/1-13)	دنكلو <i>denglü</i> (G/7a/7)
بنگزر <i>bengzer</i> (G/12a/8)	

13. yüzyıldan itibaren ise ilk zamanlar *kef* üzerine üç nokta (كٓ) konularak gösterilmiştir (*aña* Beh. 145a/19, *bunuñ* Beh. 145a/11, Beh. *haberüñ* 145a/11, *tañrılık* Beh. 145a/14). Daha sonra bundan vazgeçilerek Uygur ve Arap yazım geleneği bir arada kullanılmıştır (Tablo IX).

Tablo IX

تنگرى <i>tangrı</i> (YZ 1/1)	تاڭرىيا <i>tañryya</i> (G/7b/1)
تاڭرى <i>tañrı</i> (YZ 1/2)	اڭلۇڭ <i>aḡluñ</i> (G/7a/3)
اڭا <i>aña</i> (KTMS 7a-6)	اڭاچلارۇڭ <i>aḡaçlaruñ</i> (KTMS 11a-10)

Bu sesin yalnızca *kef* (ك) ile yazılması 16. yüzyıldan sonra yazıda meydana gelen standartlaşmalardan sonra görülmeye başlanacaktır.

Bu harflerin yazımındaki *ng* ve *ñ* harfleri telaffuz sistemleri bakımından aynıdır. Bu yüzden, *ng* ve *ñ* harfleriyle yazılmış olan kelimeleri aynı şekilde telaffuz etmek ve aynı transkripsiyon işaretiyle göstermek gerekir.

Değerlendirme

Dil çalışmalarında eski metinlerin yeni yazıya aktarılmasında iki aşamalı bir yöntem uygulanmaktadır. Bunlardan birincisi, kaynak alfabedeki metin hedef alfabeye harf aktarımı (transliterasyon) ile çevrilmiştir. Bu yöntemde yalnızca harfler aktarılmaktadır. İkinci yöntemde ise metnin ses aktarımı (transkripsiyon) yapılmaktadır. Türkiye Türkolojisi araştırmalarında birinci yöntem fazla kullanılmamaktadır. Aktarmalar genellikle transkripsiyon yoluyla yapılmaktadır. Dil araştırmalarında Arap harfli Türkçe metinler için oluşturulan Türk Transkripsiyon Alfabesi kullanılmaktadır.

Bu alfabede de daha çok Arap harfli Türkçe metinlerde yazı ile fonetik arasında her zaman birebir örtüşme olmamakta, harf-ses eşitliği (H=S) sağlanamamaktadır. Başka dillerin fonetik sistemlerine göre uyarlanmış alfabelerdeki harfler ve başka ses göstergeleri/işaretleri hedef dillere uygulanamamakta, uygulandığı zaman ise harf ses eşitliği sağlanamamaktadır. Nitekim başka dillerden alınan alfabelerde birtakım harf eklemeleri yahut çıkarmaları yapılmaktadır.¹² Bu yönüyle yazının icat edilmesinden sonra milletler sayısı sınırlı alfabeleri kendi dillerini yazmakta kullanırken birçok değiştirmeler yapmışlardır.¹³

Eski Oğuz lehçesi metinlerindeki bu yazım sorunlarını daha iyi tespit etmek için bu iki yöntemin birlikte kullanılması gerekir. Bu yöntemlerin birlikte kullanılması, metinlerin yazı ve fonoloji ilişkisinin veya ilişkisizliğinin daha açık olarak ortaya konulması sağlanacaktır. Bunun için öncelikle birinci yöntemle özgün metnin bire bir harf aktarımı (transliterasyon), ikinci aşamada ise metnin ses aktarımı (transkripsiyon) yapılmalıdır. Böylece harf aktarımında metinde hangi harflerin yazıldığı, hangilerinin yazılmadığı görülecek ve özellikle ünlülerin yazımı konusunda yazının doğru yorumlanması sağlanacaktır. Ses aktarımında alfabe kaynaklı fonetik eksiklikler tamamlanacak, yazılmayan ünlüler tamamlanacaktır (Tablo X).

Tablo X

Özgün metin	Harf aktarımı	Ses aktarımı	Sesletim
طاغ	TAG	<i>tağ</i>	[dağ]
طردى	TRDY	<i>turdi</i>	[durdı]
اڭاچ	AGAC	<i>ağaç</i>	[ağaç]
تېدى	TBDY	<i>tebdi</i>	[debdi]
الوب	ALUB	<i>alup</i>	[alup]
كجوبن	GCUBN	<i>geçüben</i>	[geçüben]
دخى	DHI	<i>dahı</i>	[dahı]

12 Bu yüzden Türkler ve Farslar Arap alfabesine çeşitli harfler *pe* (پ), *çim* (چ), *je* (ج); damak n'si için kef üzerine üç nokta (ك) eklemişlerdir. Türkler, Arap alfabesindeki *ayın* (ع), *dat* (ض) ve *zel* (ذ) harflerini yalnızca Arapça kelimelerin yazımında kullanmışlardır.

13 Jean Georges, *Yazı: İnsanın Belleği*. (Çev. N. Başer) (İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2010), 7.

Metinlerin bu şekilde biçimsel olarak çözümlemeleriyle dil araştırmalarında yöntem bakımından çeşitli kolaylıklar sağlayacaktır. Böylelikle harf-ses ilişkisi yazıda doğru olarak kurulacaktır. Ayrıca Oğuz yazı dili tarihinin oluşma ve gelişme süreçlerindeki alfabe kaynaklı sorunların daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Sonuç

Yukarıda söz konusu olan yazım değişkeleri, yalnızca Eski Oğuz lehçesinde değil başka tarihî lehçelerde de vardır. Köktürk metinlerinde alfabe ünlüler açısından yetkin olsa da bazı harflerin hangi sesleri karşıladığı konusunda tam olarak açıklık yoktur. Aynı metinlerde ünlülerde de özellikle art-yuvarlak ve ön-yuvarlak ünlülerin yazımındaki belirsizlikten dolayı kimi kelimelerin okunuşunda tartışmalar devam etmektedir. Uygur alfabesinde ünlü ve ünsüzlerin yazımında çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Bu alfabede de Arap alfabesinde olduğu gibi ünlüler ve ünsüzler bakımından harfin sesi karşılaması noktasında belirsizlik vardır. Uygur alfabesindeki başka bir sorun da alfabenin değişik dönemlerde değişik harf grupları ve biçimleriyle yazılmış olmasıdır.

Arap harflerinin Türkçe metinlerde kullanılmaya başlamasıyla daha öncekilere benzer sorunlar devam etmiştir. Karahanlılar, Uygur yazım sistemini Arap alfabesine uyarlamaya çalışsalar da bu konuda da ikilikler devam etmiştir. *Kutadgu Bilig* başta olmak üzere dönemin diğer eserlerinde bunlar tespit edilir. Bu dönem metinlerinde /ç/ fonemi *cim* (ج) ile /p/ fonemi *be* (ب) ile karşılanmıştır. Karahanlı lehçesi döneminde başlayan bu karışıklık daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

Eski Oğuz lehçesindeki ünsüzlerin yazımındaki bu çeşitliliğin altında, aslında Hazar ötesinde başlayan yazım gelenekleriyle Anadolu'da oluşmaya başlayan geleneklerin birleşmesi etkili olmuştur. Hazar ötesindeki gelenekleri Selçuklu çağında Anadolu'ya ilk yazıcılar taşımışlardır. Bu eserlerde, /ç/ yerine *cim* (ج), /p/ yerine *be* (ب), /t/ yerine *te* (ت) harfi tercih edilmiştir.

13. yüzyıldan sonra yavaş yavaş yerleşmeye başlayan Anadolu Oğuz yazım geleneğinde, *çim* (ج), *tı* (ط), *sad* (ص) harfleri de alfabedeki harf setinde yer almaya başlamış, artık Türkçe kökenli sözcüklerin yazımında da kullanılır olmuşlardır.

İkili yazımların fonetik bir yapı mı yoksa yazıma dayalı bir tercih mi olduğu sorusunun yanıtını günümüzdeki canlı Oğuz ağızlarındaki yapılarla karşılaştırarak çözüme kavuşturmak mümkündür. Oğuzların, söz başındaki tonsuz ünsüzleri tonlulaştırdıklarını *Divânü Lügâti t-Türk*'te tanıklanmıştı. Anadolu'daki yazılı metinlerde de bunun devam ettiğini tahmin etmek güç değildir. Fakat yazıya yeni geçirilen bu lehçede Arap alfabesindeki harf setinin kullanımında tereddütler yaşanmış, bu da o dönemde yazılan metinlere yazım çeşitliliği olarak yansımıştır. Bu yüzden ikili yazımların bir ses bilgisi özelliği değil daha çok bir yazım tercihi olduğu ortadadır. Söz konusu sorunun çözümü için günümüz Oğuz yazı dilleri ve ağızlarındaki verilerden yararlanmak gerekir. Eski Oğuz lehçesindeki tonlu/tonsuz şeklinde ikili ve istikrarsız biçimde yazılan *taş/daş*, *tag/dag*, *tut-/dut-* *titre-/ditre-* gibi yapılar Türkiye Türkçesi yazı dili

hariç¹⁴ diğer Oğuz yazı dilleri ve ağızlarında *daş*, *dut-*, *ditre-* şeklinde tonlu olarak yazılmakta ve telaffuz edilmektedir. Bu sebeple bu dönem metinlerindeki *kaf* (ق) ve *te* (ت) ile yazılan söz konusu kelimelerin -dönem metinlerine münhasır olmak üzere- günümüz Oğuzcasındaki gibi tonlu olarak telaffuz edilmesi gerekir.

Kısaltmalar

Beh.: Canpolat, Mustafa. “Behcetü’l-Hadayık’ın Dili Üzerine” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1967, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.

Dan.: Demir, Necati. Danişmend Gazi Destanı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

ET: Eski Türkçe

G: Yavuz, Kemal. Âşık Paşa, Garib-nâme, I/1, I/2, II/1, II/2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

KTMSŞ: Mazıoğlu, Hasibe. Ahmed Fakih, Kitabu Evsafı Mesacidü’ş-Şerife. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1974.

Marz.: Korkmaz, Zeynep. Sadru’-d-din Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım).

Ankara: DTCF Yayınları, 1973.

Süh.: Dilçin, Cem. Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar, (İnceleme-Metin-Sözlük). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.

YZ: Demirci, Ümit Özgür ve Şenol Korkmaz. Yusuf u Zeliha. İstanbul: Kaknus Yayınları, 2008.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Adamović, Milan. *Konjugationsgeschichte der Türkischen Sprache*. Leiden: E.J. Brill, 1985.

Akar, Ali. “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları- Journal of Turkology Research, Uluslararası hakemli dergi*, 28. Sayı/Volume, (2010): 15-29.

Akar, Ali. “Bir Kuruluş Dönemi Metni Olarak Garibnâme”, *Âşıkpaşa ve Anadolu’da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu Bildirileri* içinde, Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları, 2013.

Akar, Ali. *Oğuzların Dili, Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

Akar, Ali. *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

Arat, Reşit Rahmeti. “Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkışafına Dair”, *Makaleler* içinde, I, Hazırlayan Osman F. Sertkaya, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.

---

14 Türkiye Türkçesinin yazı dilindeki tonsuz şekiller (*taş*, *tut-*, *titre-*...), yazım kalıplaşmasının zaman içinde fonetik bir mahiyete kavuşmuştur.

- Ata, Aysu. *Nehcü'l- Ferâdis- Uştmahlarning Açuk Yolu. Cennetlerin Açık Yolu. (III Dizin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- Ayan, Hüseyin. *Şeyhoğlu Mustafa Hurşid-nâme, (İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1979.
- Banguoğlu, Tahsin. "Oğuz Lehçesi Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1960*, (2. baskı), 1989.
- Canpolat, Mustafa. "Behcetü'l-Hadayık'ın Dili Üzerine" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1967*, (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- Clauson, Sir Gerard. *Türkçe-Moğolca Çalışmaları*. Çeviren Fatma Kömürcü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Çelik, Şeyma. "*Nehcü'l-Ferâdis'te Yazım (İmlâ) Çeşitliliği*". Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2017.
- Demir, Necati. *Danışmend Gazi Destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Demirci, Ümit Özgür ve Şenol Korkmaz. *Yusuflu Zeliha*. İstanbul: Kaknus Yayınları, 2008.
- Georges, Jean, *Yazı: İnsanlığın Belleği*. Çeviren N. Başer, İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2010.
- Develi, Hayati. *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Dilaçar, Agop. "Türk Lehçelerinin Meydana Gelişinde Genel Temayüllerin Koyulaşması ve Körlenmesi" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1957*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Dilçin, Cem. *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar, (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı, I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Erkan, Mustafa. "Behcetü'l-Hakâyık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992).
- Gabain, Annemarie von. *Eski Türkçenin Grameri*. Çeviren Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Gökçe, Aziz. "Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine Dudak Uyumu ve Ünsüz Uyumu", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring* (2009).
- Gülsevin, Gürer. *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
- Hughes, Jay. "Diller ve Yazı", Çeviren İ. Ulutaş-Y. Özçoban. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 5/3. (2005): 339-351.
- Jean, Georges. *Yazı: İnsanlığın Belleği*. Çeviren N. Başer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Johanson, Lars. "Die westoguzische Labialharmonie", *Orientalia Suecana*, 27/28. (1979): 63-107.
- Karahan, Leyla. "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı-Ağız İlişkisi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1/1 (2006).
- Kartallıoğlu, Yavuz. *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Korkmaz, Zeynep. *Sadru'd-din Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: DTCF Yayınları, 1973.

- Korkmaz, Zeynep. “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler”, *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayı* içinde, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Mansuroğlu, Mecdut. *Das Altosmanische*, PhTF I, editör: Jean Deny, Wiesbaden: Steiner, 1959.
- Mazioğlu, Hasibe. *Ahmed Fakih, Kitabı Evsafi Mesacidü's-Şerife*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1974.
- Tekin, Şinasi. “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘olga-bolga’ Sorunu”, *TDAY - Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1973-1974* (1974).
- Tekin, Talat. *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2000.
- Tezcan, Semih ve Hendrik Boeschoten. *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2001.
- Tulum, Mertol. *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul, (Menâkıbü'l-Kudsîyye'de Bir Deneme)*. İstanbul: Deniz Kitabevi, 2000.
- Üstünova, Kerime. *Kutbe'd-dîn İznikî Mukaddime*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Yavuz, Kemal. *Âşık Paşa, Garib-nâme, I/1, I/2, II/1, II/2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Yücel, Bilal. *Adnî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.